

Informatika, nyelv és oktatás

*Tépelődés a közoktatás informatikai szókincséről
(gondolatébresztő vázlat)*

Szlávi Péter

szlavip@elte.hu

1999-2005

„Értünk egymás nyelvén, minden szó beszél,
Mégis másképp érted, mint abogyan én.
Más a szó, ha mondd, más ha hallgatod,
Nem tudná a bal kéz, mit akar a jobb.”

LGT : Egy elfelejtett szó
(Presser Gábor / Adamis Anna)¹

A férfiak megnézik a nők fenekét és azt gondolják:
„Húúúúú, micsoda segg!”
A nők is ezt gondolják, de közben a pasi arcába néznek...
(Humor az infosztráda mellől)

-1. A bevezetés elé...

A mottók kiválasztásáról: mindkettő a szavakról, a szavak nem egyértelműségéről szól más és más stílusban. Az LGT dalból árad az emberi kommunikációt megtestesítő nyelv, pontosabban annak építőköve, a szó tisztelete. Árnyaltan, sokoldalúan fejezi ki, állítja a „szavak általános relativitásának elméletét”. A másik ezt a relativitást leszűkíti a szavak, gondolatok „nemi relativitására”, példázva a „szavak speciális relativitásának elméletét”.

0. Bevezetés

Informatika és oktatás

Az *informatika társadalmasodása* miatt mindenki találkozik fogalmaival, eszközeivel – ha tetszik neki, ha nem. Így szükségszerűen az informatika beszívárog a *kultúra*ba, részévé válik annak. Ami a kultúrához tartozik, azzal az *oktatás*nak foglalkoznia kell: el kell helyezni az ember mindennapjaiban, meg kell tanítani bánni eszközeivel, érteni fogalmait, módszereit...

Informatika és nyelv

Az informatika *angol nyelvterületen* (Anglia, USA) alakult ki kb. az 1940-60-as évek között, itt körvonalazódtak az elmélet és gyakorlat alapjai. (Néhány kiemelkedő alak e hőskorból: Aiken – Harvard/Mark I/II/III.; Neumann², Mauchly, Burks, Eckert, Goldstine³ – Moore Intézet/ENIAC; Wilkes – London/EDSAC (Európában elsőként). A számítógép-gyártó cégek többsége is angol nyelvterületen működött: IBM, ICT, DEC, CDC, Honeywell, Burroughs...) Voltak más nyelvterületen dolgozó kortárs kutatók is, de ők elszigetelten, támogatás és visszhang nélkül haladtak a maguk útján. Pl. a német Zuse... Tehát a *terminológia angol*-szász eredetű. A rohamos fejlődés is elsősorban itt következett be, s tart azóta is. Más nemzetek legfeljebb lépést igyekeznek tartani ezzel a piaci-tudományos-gazdasági életet (tehát gyakorlatilag az élet minden területét) behálózó diszciplína (sőt ma már inkább diszciplínákat helyes mondani) terminológiájával, formálásával. Általában leginkább csak a befogadására marad idő, de arra is eléggé ellentmondásosan.

A számítógép „újdonsága”

Miben „unicum”, mennyiben más a számítógép, mint mondjuk az automobil, a vasút vagy a gőzgép, vagy esetleg a nyomdagép?

¹ <http://people.inf.elte.hu/szlavi/InfoOkt/MagyarAngol/Lab21MA.html>

² • Burks: Essays on Cellular Automata. (Urbana, 1970)

• Kovács Győző: Neumann János. –a Magyar feltalálók, találmányok sorozatban– (Műszaki Könyvkiadó, 1997)

³ H.H.Goldstine: A számítógép Pascaltól Neumannig. (Műszaki Könyvkiadó, 1987)

Először született egy olyan *eszköz*, sőt egy olyan mesterséges „populáció”, amely az emberrel *kommunikálni* akar, ráadásul *angolra* emlékeztető szókinccsel (tudattal?). Ez a legzsengőbb korában csak „mélylélektani” szinten történő kommunikációt (értsd: programozást) jelentett, később azonban elszemtelenedvén, az élet minden területére betörve figyelmet követel minden ártatlan humanoidtól, akitől egyre több és több energiát vesz el az élet még megmaradt informatikamentes életéből. Az emberiség történelmében első ízben válik a kutatás tárgya (más) tudományok kutatási eszközévé, sőt a mindennapok eszközévé. Ilyen mélyreható, a nyelvet is érintő változást legfeljebb a nyomtatás felfedezése okozott – amely szintén a kultúra piacosodásával járt együtt –, de ez a nyelveket tekintve teljesen „demokratikus” volt.

Az informatika nyelvi hatása és társadalmi reagálás

A nyelvet érintő változás árulkodó példaként említhető Magyarországon az utóbbi évtized számítástechnikai „*szótárkorszaka*”. Hihetetlen bőségben találni számítástechnikai lexikonokat, zseb és kézi szótárakat, sőt elektronikus, Web-es változatokat is. A kiadók 2-3 évente frissítik effajta szótáraikat, míg a „hagyományos” szótárak hasonló avulása csak 20-30 év alatt következik be. (Tudomásom szerint, pl. a Kossuth Kiadó gondozásában 1996-tól 2002-ig legalább 3 számítástechnikai lexikon, 4 kis szótár jelent meg. S ez a szótárkiadási „láz” azóta is tart.) A magukra valamit is adó informatikai ismeretterjesztő kiadványok függelékei között biztosan megtalálható egy szószeret.

Minden nemzet másként áll hozzá a „befogadáshoz”. Vannak olyan „*önérzetes*”, nagy nemzetek, amelyek nem hajolnak meg az angol befolyás előtt. S saját utat próbálnak járni: saját nemzeti terminológiát kialakítani, s használni. Ilyenek a franciák és a németek; sőt minő meglepetés: a törökök is, akik törvényi erővel tiltották az angol nyelvű terminológia beszivárgását nyelvükbe. Vannak olyan népek, amelyek nyelvéről nem mondható el, hogy világnyelv volna, ezeknél ez a törekvés nem-igen működik.

1. Nyelvi hatások „múltja”

Ilyen gyors és világméretű *kultúrsokk* még nem érte az emberiséget, ezért nincs még recept ennek biztonságos nyelvi, tudati és kulturális identitást megőrző túlélésre. (A robbanásszerű változások miatt nincs idő megvárni, hogy a nyelv a „saját, megszokott” tempójában feldolgozza, s majd sajátjaként befogadja az új nyelvi, fogalmi jelenségeket. Márpedig elzárkózni nem lehet e hatástól, mivel ezzel az élet más dimenzióiban szükségképp lemaradásra ítélné saját magát az adott nemzet.) A magyar nyelv korábban is „elszenvedett” idegen nyelvi hatásokat haladási (latin-görög kultúra irodalmi, egyházi okok miatt) vagy túlélési (török, német, orosz politikai okok) kényszerűségből. Így honosodott meg jó-néhány idegen eredetű szó, amelyeken ma már nem érzünk semmi „külföldiességet”.⁴ Pl.:

A latinból

Az alábbiakban szándékosan nem sorolom az „egyházi” latinból ránk maradt szóemlékeket, csak a „hét-köznapiakat”:

Magyar	Eredeti nyelven	Magyar	Eredeti nyelven
<i>ad hoc</i>	← ad hoc (szó szerint: ehhez; időleges, alkalomhoz)	<i>alias</i>	← alias (más néven)
<i>alibi</i>	← alibi (másutt)	<i>angyal</i>	← angelus
<i>vétó</i>	← veto! (tiltakozom!)	<i>jus, juss</i> ⁵	← ius (jog)
<i>móres</i>	← mors/moris (szokás; erkölcs) plur. nom.: mores	<i>muzsika</i>	← musica
<i>notesz</i>	← notes (jegyzetek)	<i>páciens</i>	← paciens
<i>persze</i>	← per se (magától, maga által; értsd: magától értetődő)	<i>pertu</i>	← per tu („te” által)
<i>prima/super/extra</i>	← első/fölött/kívül	<i>proszit!</i>	← prosit! (használgon!)
<i>sors</i>	← sors	<i>vakáció</i>	← vacatio (mentesség, szabadság)

⁴ Jó anyagok: <http://elex.brancs.hu/index.php?at=hh&HasznosHolmiRovatID=5>

⁵ Mindkét alak él a magyarban.

A latin után nézzünk néhány példát az *újlatin* nyelvek közül!

Az (észak) olaszból

Leginkább Velencéből a 13-14. században:

Magyar	Eredeti nyelven	Magyar	Eredeti nyelven
<i>dús</i>	⇐ doge	<i>kapiskál</i>	⇐ capisco
<i>mustra</i>	⇐ mostra	<i>piac</i>	⇐ piazza
<i>spanyol</i>	⇐ spagnolo	<i>strucc</i>	⇐ struzzo

Továbbiak, eredet nélkül: *pajzs, lándzsa, trombita, tréfa, maskara, bárka, gálya, opera, cselló.*

Végül néhány új keletű, eredet nélkül: *torta, makaróni, spaghetti, fregoli, balerina, sztráda, eszpresszó...*

A franciából

Nem német közvetítéssel a 12-13. században:

Magyar	Eredeti nyelven	Magyar	Eredeti nyelven
<i>Lajos</i>	⇐ Lui	<i>mester</i>	⇐ master [⇐ magister (latinból)]

... és néhány további, eredet nélkül: *lakat, kilincs, zománc, furmint, paraj,*

... a frissek közül:

Magyar	Eredeti nyelven	Magyar	Eredeti nyelven
<i>büfé</i>	⇐ buffet	<i>butik</i>	⇐ boutique
<i>fásé</i>	⇐ fache		

... és néhány további, eredet nélkül: *bohém, blamázs.*

Török jövevényszavak

A honfoglalás előtti „békeidőkből”: *hattyú, hód, ló, bika, ökör, borz, bölény, alma, körte, szó, gyöngy.*

A harcok oszmán-török korszakból: *findzsa, ibrik, papucs, mamusz, bogrács, tepsi, korbács, kaszabol, pajzán, pasa, janicsár, jataján.*

Kun-morva jövevényszavak

Magyar	Eredeti nyelven	Magyar	Eredeti nyelven
<i>kalóz</i>	⇐ ???	<i>csósz</i>	⇐ ???
<i>kalauz</i>	⇐ ua.!!!		

Az oroszából

Magyar	Eredeti nyelven	Magyar	Eredeti nyelven
<i>bisztró</i>	⇐ Быстро	<i>kulák</i>	⇐ кулак
<i>muzsik</i>	⇐ мужик	<i>robot(ol)</i>	⇐ работа/работать (munka/dolgozni)
<i>kolhoz</i>	КОЛХОЗ (MGTSz)	<i>sztahanovista</i>	Alexej Sztahanov munkásról
<i>zabrá</i>	забирать/забрать (elvesz, hatalmába kerít)		

Az „új” angolból

sztár, sztrájk, sztori, pop/rock/..., dizájn...

2. Kultúra és nyelv és informatika

Érdekes belegondolni a nyelvi behatások történetébe a magyar nyelv esetében, ui. némi analógiák fedezhetők föl: az általános kultúra és a magyar nyelv „élete” valamint az informatikai kultúra és a magyar nyelv „élete” között. Lássuk az analógia „egyik felét”! Az „általános” kultúra és az oktatás kapcsolata nyilvánvaló, azonban ebből a szempontból érdekes adalékokkal szolgálhat a magyar iskolarendszer fejlődéstörténetéről Felkai László „Szervezeti és tartalmi jellegű változások az ezeréves magyar iskolában” c. tanulmánya.⁶

Kultúra és nyelv

A következőkben táblázatba rendezve találunk a szerző szubjektív válogatása szerint fontos eseményeket és „következményeket”. Az események közt találunk olyanokat, amelyek „*oktatáspolitikai*” jelentőséggel bírnak, vannak „*nyelvtörténeti*”, egy „*új műfaj születése*”, illetve „*technikai*” szempontból különleges események.

	<i>Az általános kultúra története – események</i>	<i>Oktatási, nyelvi, „praktikus” vetület</i>
Előzmény	<p>Európában az írásbeliség görög-latin nyelvű; műfaji szempontból: epigrammáktól (sír feliratok) eposzokig (Aeneis); téma szempontjából: hétköznapiaktól a tudományig, művészetig...</p> <p>Az antik görög szerzők művei nyugaton többnyire latin nyelvű fordításaik révén váltak ismertté.</p>	A kultúra nyelve (Európában) dominánsan a (görög-) latin.

⁶ Felkai László „Szervezeti és tartalmi jellegű változások az ezeréves magyar iskolában”.
http://people.inf.elte.hu/szlavi/InfoOkt/MagyarAngol/Ezereves_magyar_iskola.htm

Középkor

Nyelvtörténeti fejlemény:

„Legkorábbi királyi oklevelünk a veszprémvölgyi apáca kolostor alapítólevele **görögül** íródott ...”⁷

„Oktatáspolitikai” esemény:

cc. 896-ban bencések rendházat és iskolát alapítanak Szent Márton hegyén. (XI. sz.-ban 10 püspökségen működik **kolostori iskola**).

Néhány **plébánosi és káptalan iskola** létesül, alapvetően a latin szókincs és a latin nyelvű biblia magyarázatok megismerésére. Ezen iskolákban csak a XIV. sz.-ban indul meg a világi, főleg a „lovagi” nevelés.

A képzésbe helyi-közzel „beszállnak” a városok magisztrátusai, s így létesülnek a **városi-plebániai** iskolák.

„Oktatáspolitikai” esemény:

Jellemzően **egyszemélyes iskolák**:

Szt. Imrét Szt. Gellért tanítja. István Imrének írott könyvecskéje: „Libellus de institutione morum ad Emericum ducem”.⁸

Nagy Lajos Katalin lányának készült a Képes Krónika.

Szt. László korában készült a Gesta Ungarorum (ami elveszett). Anonymus Gestája II. v. III. Béla idejéből, szintén az uralkodónak.

Nyelvtörténeti fejlemény:

Janus Pannonius (+1472) kizárólag **latinul** versel (pl. Galeotto Marciohoz, Mátyás király fő **könyvtárosa**hoz).

Irodalom, tudomány = latin-görög kultúra

A „magas” kultúra csak kevesek, elsősorban az uralkodó réteg privilégiuma.

A „hétköznapi” kultúra terjesztése különféle iskolákban zajlik, elsősorban egyházi célokra.

Könyvek: kolostorokban élőknek készülnek ugyanitt. Esetleg magasrangúak megrendelésére is készítene (legfőképp: másolnak) könyveket.

A könyvek kizárólag latin v. görög nyelvűek.

„Oktatás magántanárok által, személyre szabott oktatás” („perszonális kultúra”).

Szűk réteg, elsősorban az egyháznak elkötelezett, leendő tagjai számára „szervezett” oktatás létezik.

⁷ Kapitánffy István: „Hungarobyzantina”

⁸ <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/03.04.html>

Fitz József (1888-1964): „A magyar könyv története 1711-ig”, Magyar Helikon, Bukarest, 1959 (MEK)

Reneszánsz = az 1. nemzeti öntudatra ébredés („internacionális esemény”!)

„Oktatáspolitikai” esemény:

1367-ben V. Orbán alapítólevelével, Vilmos pécsi püspök szorgalmazására létesül Magyarországon első (KEU. 3.) **egyetem**. **1456-ban** pozsonyi **Academia Istropolitana**.⁹

Nyelvtörténeti fejlemény:

Az első magyar nyelvű kéziratot **Biblia** részfordítás, a „Huszi-ta Biblia” (1439); már majdnem teljes a „Jordánszky-kódex” (1516), az első nyomtatott, magyar nyelvű **teljes Újszövetség** Sylvester János fordítása volt 1541-ből, közel **teljes Biblia** Heltai Gáspár műve 1565-ből.¹⁰ 1590-ben Károli Gáspár, gönci (református) prédikátor atya „Vizsolyi Bibliá”-ja.

Technikai forradalmi esemény:

1473-ban Budán Hess András **nyomdát** alapít, alig 30 évvel Gutenberg nyomdájának létrejötté (1447¹¹) után.

Új műfajok születése:

1475-ben magyarul versbe szedett **naptár** jelenik meg. Egy „egyedi” ötletből közhasznú termék lesz.

Ráskay Lea: Margit Legenda, magyarul, cc. 1510.¹²

Tinódi (lantos) Sebestyén (+1556) „**újságírás** hazai klasszikusa... a magyarul megszólaló reneszánsz költészet első költői ihletettséggű és tehetségű epikusa”.¹³

Megszületik a kultúra elterjedésének „hardver-bázisa”: a **nyomdagép**, és a technológia: a **könyvnyomtatás**.

Megerősödőben a „szoftver”: az **írás-olvasás oktatás**. Alsófokon magyarul, döntően klasszikus művekre alapozva folyik az oktatás. Felsőbb fokon kizárólag latinul.

Megjelennek a **nemzeti nyelvű** írásos kultúra első fecskéi. Ezek elsősorban **profán** témákat ölelnek föl a **művészetekben**. Bár a nemzeti nyelvű bibliafordítások révén az egyházi kultúrában is megkezdődik a magyarosodás.

„A Biblia fordítása minden irodalmi nyelvű fejlődő vulgáris nyelvnek egyik legnagyobb erőpróbája, hiszen új fogalmakat kellett tömegesen meghonosítani...”¹⁴

Az új műfajok „olajozzák” az írott magyar nyelv terjedését.

Iskolák jönnek létre, nemzeti nyelven **is** folyik az oktatás: többek hozzáférnek a kultúra eredményeihez (a szegény deákok is!).

Szélesebb „kultúra-fogyasztói” kör; elhivatott szerzők (=tudósok); elhivatott igehirdetők (=tanítók) „termelése” az egyetemeken.

⁹ L. még: <http://people.inf.elte.hu/szlavi/InfoOkt/MagyarAngol/Lab12MA.html>

¹⁰ L. továbbiakat itt: http://www.bibliatarsulat.hu/tortenet/h_t_mb_elofutar.html, <http://www.biblia.hu/bevez/magyar.htm>, <http://hu.wikipedia.org/wiki/Bibliaford%C3%ADt%C3%A1s>

¹¹ L.: http://hu.wikipedia.org/wiki/Johannes_Gutenberg

¹² L.: http://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Margit_legend%C3%A1ja

¹³ Hegedűs Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka (Trezor Kiadó, 1995)

¹⁴ Az idézet forrása Nemeskürti István „Deáki bötürről magyar nyelvre” (Szent István Társulat, 2002) c. könyvének 15. oldala. Ő idézi ezt Klaniczay Tibortól a „A magyar irodalom története 1600-ig” c. könyvéből.

Nyelvtörténeti fejlemény:

Heltai Gáspár („Csízió” fordítása¹⁵, 1575) rendszerbe foglalja a magyar nyelv helyesírását (Sylvester János nyomdokán).

Új műfajok születése:

Bornemisza Péter (1535-1584) „megteremtette a magyar nyelvű reneszánsz irodalom legkitűnőbb alkotását, a Tragoedia magyar nyelven c. drámát” (Magyar Élektúra).

Balassi Bálint (1554-94): reneszánsz „táncdalok” szerzője és előadója; „az első mindenestül európai magyar költő.” Művei először előszóban és kézzel írva, halála után nyomtatásban terjedt

Pázmány Péter (1570-1637; jezsuita, ellenreformátor) lefordítja Kempis Tamás Krisztus követéséről elmélkedő könyvét. (1600 körül.) Magyar nyelvű vitairatokban száll szembe a reformáció nevezetes szószólóival.¹⁶

„Oktatáspolitikai” események:

Egyetemi Könyvtár története 1561-re nyúlik vissza.¹⁷

1621. körül létrejön a sárospataki, debreceni református akadémia, eperjesi evangélikus líceum...

1635. május 6-n Nagyszombaton Pázmány Péter egyetemet alapít: a tudomány, a kultúra ápolására, fejlesztésére és terjesztésére, „kultúr-igehirdetők” kinevelésére.¹⁸

Nincs még kialakult szabálya az írott nyelvnek (ahány szerző, annyi helyesírás).

(Különösen érdekes:

- o a nemzeti betűk nagy száma (114 betű a mai 35 helyett),
- o kettős betűk mai és ékezetes írt változatának versenye).

Esetleges a szakszókincs.

Az európai tudományban az írás formalizálódik. Divergálnak, önállósodás felé indulnak a rész tudományok nyelvezetei.

¹⁵ <http://people.inf.elte.hu/szlavi/InfoOkt/MagyarAngol/CsizioMA.html>

¹⁶ Forrás: <http://www.elte.hu/tortenet>.

¹⁷ Forrás: http://www.elte.hu/index_noflash.html „szervezet” menün belül az „Egyetemi Könyvtár” almenüt.

¹⁸ Forrás: <http://www.elte.hu/tortenet>.

Nyelvtörténeti fejlemények:

Apáczai Csere János 1653-4 Enciklopédia – magyarul; az akkori **tudományok szakszókincse** (Pl.: „középpont”, „egynemű”, „súrlódás” stb.) .

Sajátos írott „nyelvek”, **formalizmusok** születnek a nemzetközi tudományban: Descartes: koordináta-rendszer (1637); Newton + Leibnitz: infinitezimális, differenciál-integrál kalkulus (1670)...

**Felvilágosodás,
nyelvújítás**

A felvilágosodás kezdete:
Bessenyei György: Ágis tragédiája (1772) – (francia mintát követő) magyar dráma (magyar színjátszás nélkül)!

„Oktatáspolitikai” események:

Mária Terézia „Ratio Educationis”-ban általános tankötelezettséget hirdet (1777).¹⁹

Bessenyi György: **Hazafiúi Magyar Társaság** megalapítása (1779. július 12.). Jelszavai: „tudomány az ország mindenrendű lakóinak!”, „minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, idegenén sohasem!”

Új műfajok születése:

1780-ban Pozsonyban jelenik meg a „**Magyar Hírmondó**”.²⁰

A magyar nyelvű **színjátszás** kezdete: Pesten, 1785. aug. 31.

Nyelvtörténeti fejlemény:

A **helyesírás** századvégi forradalma(i): katolikus (c→cz, t+j→ty...) vs. protestáns (cs→ts, c→tz, t+j→tj...) helyesírás, később ypsilonista (Verseghy) és jottista (Révai+Kazinczy) háború. **Nyelvújítás:** ortológusok vs. neológusok.

„Oktatáspolitikai” események:

Gróf Széchenyi Istvánnak a kezdeményezésére 1825-ben határozták el a **Tudós Társaság** (a Tudományos Akadémia²¹ őse)nek a) megalapítását a magyar nyelv ápolására, a tudományok és művészetek magyar nyelven való művelésére.

1828-ban Pesten (KE-ban elsőként) nyílik meg az óvoda; és ugyanez évben a magyar nyelvű **tanítóképző-intézet**.

Nyelvtörténeti fejlemény:

Akadémiai helyesírás: „A ’ magyar helyesírás’ és szóragszítás’ főbb szabályai” a már kialakult Kazinczy-féle helyesírást szentesítette. (1832)

A beszélt és irodalmi írott nyelv közeledése, és általános-sá válása az élet legkülönbözőbb területein: tudományban, művészetekben, gazdasági, társasági életben.

A közoktatásban nemzeti nyelven történik a tanítás: a kultúra minden író-olvasója. (A 18. sz.-ban a parasztság 17-20%-a írástudó! Érdekes, hogy statisztikusok szerint Európában az ezredforduló táján az analfabéták száma a népesség kb. 1%-a, míg a funkcionálisan analfabéták száma 14-25%.²²)

Rendszeres „publikáció”.

Az oktatás jogi háttere megteremtődik. Megszületik a helyesírás (első) szabályzata.

Létrejönnek a magyar nyelvű kultúra terjesztését segítő „intézmények”.

A törvény szerint 1848-ig az oktatás, 1867-ig a hivatali nyelv a latin (utána a német).

¹⁹ <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/07.07.html#fjzt32>

„Oktatáspolitikai” esemény:

Az 1844. évi II. törvény szerint:
a közép- és felsőfokú **oktatás
nyelve a magyar**. Az 1890. évi
XXX. törvény eltörölte a görög
nyelv kötelező oktatását.

Informatika és nyelv

Lássuk az analógia informatikai „felét”! Mivel a technikai fejlődés rohamos, időnként távolabbra kell tekintenünk, túl Magyarország határain.

	<i>Az informatikai kultúra története – események</i>	<i>Informatika oktatási, nyelvi, „praktikus” vetület</i>
Előzmény	A szg. előtti szg.-es kultúra nevezetes személyiségei: Pascal, Babbage, Ada Lovelace, Kerpelen, Turing... Az 1940-es, 50-es években megszületik a modern szg. és a szg.-ipar.	A nyelvek között „demokrácia” van (csak később válik dominánssá az angol).

„... találunk az 1777-es Ratio Educationis-ban ellentmondásos, a korabeli állapotok konzerválására törekvő, a polgári haladást akadályozó előírásokat is: A magyar nyelv nem kapott helyet a közép- és felsőfokú oktatásban. A tanítás nyelve a latin volt (a népiskolákat kivéve, ahol természetesen a tanulók anyanyelvén folyt az oktatás). A kisgimnáziumi osztályokban az anyanyelv csupán „segédnyelvként” szerepelt, de csak addig, míg a tanulók latintudása lehetővé tette az egynyelvű magyarázatot. Az első Ratio Educationis megtörte azt a folyamatot, amely az 1730-as, 40-es évektől kezdve bontakozott ki Magyarországon. Az iskolák magyar jellege attól kezdve kifejezetten erősödött: megszülettek a magyar nyelvű tankönyvek, kísérletek történtek a magyar tannyelvű oktatásra. 1777-től kezdve viszont a kisgimnáziumokban a magyar csak egy lett az országban élő hét nemzetiség lehetséges segédnyelvei közül, semmi több.”

²⁰ Zsilinszky Éva: „A magyar nyelvújítás”, in Gecső T. (szerk): „Természetes nyelvek – mesterséges nyelvek”, Tinta Kiadó, 2003

„Ez a lap (...) a nyelvújítás műhelye s egyúttal legfőbb terjesztője is volt. A Magyar Hirmondó első szerkesztői (Rát Mátyás és Révai Miklós) mérsékelt újítók voltak (...) Az őket követő Bartzafalvi Szabó Dávid fellépésével a helyzet megváltozott. (...) Bartzafalvi nem vaktában alkotta az új szavakat, módszerét azonban túlhatva alkalmazta, s mind jobban belebonyolódott a szócsinálásba. (...) a mintegy 400 neki tulajdonított szóból mintegy 80 ma is él, például: társadalom, uradalom; olvasmány, előzmény, tünemény; újonc; csontváz, naptár, szempont stb.”

²¹ http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Tudom%C3%A1nyos_Akad%C3%A9mia

²² Forrás: Steklács János: „A magyarországi funkcionális analfabétizmus kezelésének lehetőségeiről a tapasztalatok tükrében.” A „Nyelv szerepe az információs társadalomban” konferencián elhangzott előadás. Kodolányi János Főiskola, 2001, Székesfehérvár

**Informatikai
középkor**

A nemzetközi informatikai „uralkodókat” I. korábban, a [Bevezetés](#)ben.

***Technikai-műfaji forradalmi
esemény:***

A magyarok: Nemes Tihamér (első, fából logikai gép); Kozma László (első relés szg., 1938; MESz I., 1955; BME); Tarján Rezső (Kibernetikai Kutató Csoport; 1956); Kalmár László, Szalai Sándor (formális fordítás; 1959; JATE); KL, Muszka Dániel (Kalmár-féle logikai gép; 1958-60); MD, Király József (Szegedi Katica – reflex-modell); Dömölki Bálint, Fónagy Iván (gépi fordítás, szövegelemzés: Szabó Lőrinc...); Náray Zsolt, Csákány Antal (TPA 8; 1965; KFKI)

„Oktatáspolitikai” esemény:

Kovács Mihály (Piarista Gimn.; MikroMat, TRS80/R10), Dusza Árpád (miskolci Földes Ferenc Gimn.) **kibernetika-számítás-technika szakkör** (1960-as évek vége).

***Technikai forradalmi esemény
(a Világban):***

Az első szg.-hálózat:
ARPANET (e-mail, ftp, telnet, erőforrás-megosztás), Paul Baran: csomagkapcsolás ötlete (1969).

Programozói, mérnöki tudomány = angol nyelvű tudományos kultúra. Speciális kutatási témák.

Szűk (igazán nem támogatott: „kibernetika=*burzsoá áltudomány*”) **szakmai grémium birtoka az informatikai tudás, „saját nevelésű folytatók”, egyszemélyes iskolák.**

A „főfoglalkozás” szerűen tudományokkal foglalkozóknak készültek a szg.-ek. A szg.-es kommunikáció mnemonikus, ill. angol alapú.

Majd szép lassan (politikában is) a kibernetika mérnöki tudománnyá (számítástechnikává, informatikává) lényegül át, miközben egyes középiskolákban egyes tanárok „hintik az informatikai ígét”... ez azonban nem változtat a lényegen: továbbra is **személyek körül kialakultnak tekinthető a számítástechnika** („perszonális informatikai kultúra”).

Informatikai reneszánsz²³

Technikai forradalmi esemény:

Gyárak, intézetek (ön)jelölt kutatói szövetkeznek: „intézeti átstrukturálódás”. Valódi számítástechnikai kutató központok születnek. (KFKI MSZKI, SzTAKI, SzKI, INFELOR...).

Nyelvtörténeti fejlemények:

Az informatikai „társalgás” (=fejlesztői és kevés számú alkalmazói program által beszélt) nyelve kizárólag az angol.

Első kísérletek a szakmai szókincs magyarosítására.
☺ „Magyar Informatikai Legendárium” egyik gyöngyszeme (60-as évek végéről): „Kalmár Laci bácsi egy konferencián a kialakult szócsata megoldására javasolta a ’számítológép’ szó használatát a vita tárgyát képező két szó: ’számítógép’ és ’számológép’ helyett.” ☺

Technikai forradalmi esemény:

Az első personal computer:
Apple (1970).

„Oktatáspolitikai” esemény:

1972-től **programozó-, programtervező matematikus szak.**

Technikai forradalmi esemény:

A **GUI** körvonalazódik a XEROX Palo Alto Research Center (PARC) folyó kutatás során: egér, GUI, WYSIWYG... (1973)

Új műfajok születése:

Táblázatkezelő-ös: VisiCalc – Dan Bricklin, Bob Frankston (1979). Lotus1-2-3: az első **integrált irodai programcsomag** (táblázatkezelő + rajzoló + adatkezelő, 1983).

Új műfaj születése:

Amerikai egyetemek (és egyes állami hivatalok) között (kísérleti) hálózat épül. (Hadi célokkal is mind Amerikában, mind Európában...) Élénk üzenet-szintű információ-csere: **e-mail**.

A számítástechnika kilép a szűk kutatói körből. A tudományos élet számos (nem csak hadi) területének eszközévé válik.

„Önálló”, nemzeti, tudományos kutatások: (fél)magyar nyelvű terminológia az informatikában.

Az informatika felsőfokú oktatásbeli bevezetése: szakemberutánpótlás céljából:

az elhivatottak (informatikusok) „termelése”;

az igehirdetők (informatika tanárok) „termelése”.

Nincs még kialakult szabálya az írott informatikai nyelvnek (ahány szerző, annyi fogalom és helyesírás). A magyaros szókincs és helyesírás kérdése már hébe-hóba felvetődik a szakma művelői „fejében”.

Megindul az informatikán belül önálló szakterületek szétválása.

²³ Érdemes körülnézni a <http://www.oldcomputers.net/> számítógép-múzeumban.

Technikai forradalmi esemény:

A 80-as évek legeleje: a **home computer** születése: ZX80, ZX81, ZX Spectrum, TRS80, ABC80, IBM.

„Oktatáspolitikai” események:

1980-tól minden szakon folyik **informatikaoktatás** (ELTE-n).

Iskolaszámítógép projekt
(1982, HT1080Z, programpanyázat).

1983-tól az **informatikatanári** C-szakként, 1987-től „fő” szakként indul a tudományegyetemeken.

**Informatikai
felvilágosodás**

Technikai forradalmi esemény:

Az WWW születése: Tim Berners-Lee (1991)²⁴. **HBONE** = a hazai Internet gerinchálózata (1993).

Új műfaj születése:

Mosaic = első grafikus böngésző (1993).

„Oktatáspolitikai” esemény:

NAT-ok (1990-es évek): az informatika mint közoktatásbeli tantárgy.

SuliNet/Irisz: „Internet az iskolába” projekt (1996-2000).

OKJ-tanfolyamok és vizsgák, **ECDL-tanfolyamok** és vizsgák (1997), a teleház-mozgalom az informatikai alkalmazói kultúra-terjesztés „népi mozgalmi”.

Nyelvtörténeti fejlemény:

Konferenciákat tartanak az informatika társadalmi hatásairól: „A nyelv szerepe az információs társadalomban.” (X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, 2001)

**Technikai forradalmi +
„oktatáspolitikai” esemény:**

2004-es tanévtől **Sulinet Digitális Tudásbázis**
(<http://sdt.sulinet.hu/>).

Személyi, sőt „házi” számítógép ⇒ az informatikai eszközök bevonulása a hétköznapiakba.

Az informatikai „társalgás” (=az alkalmazói programok által beszélt) nyelve többnyire, a fejlesztői programoké kizárólag az angol.

Létrejönnek az informatikai kultúra terjesztését segítő intézmények.

Az informatika oktatása bevonul a közoktatásba – természetesen magyarul.

A helyesírást az Akadémia konkrét szavak vonatkozásában rögzíti.

Napi problémává válik a magyaros informatikai szókincs kérdése. Már a nyelvészeket is foglalkoztatja. Sőt állandó „téma” a kor információsatornáján a web-en. Több fórum is létesült. Pl. a Bódi Zoltán alapította e-nyelv.hu.

Vagyis az *egyszemélyes* („perszonális”) kultúrából kinőtt az *elhivatottak* és a (kevés) kiválasztottak kultúrája, hogy azután a *szélesebb rétegek*, majd *mindenki* számára is hozzáférhetővé váljon. Mindezen hasonlatos fejlődésmenet annak ellenére érzékelhető, hogy –nem tagadható– jelentős eltérések is vannak. Hogy a legjelentősebbet említsük csak: az általános kultúra általunk vizsgált első szakaszának nyelvi és kulturális háttere, amelyből haladt a fejlődés tovább Magyarországon, az önmagában kész, egységes egészektől alkotott. Ráadásul egy holtnyelven nyugodott. Az Egyház, amelynek munkanyelve volt, használta csupán. Ezzel ellentétben az informatikai kultúra még „bölcsebben ring” egy élő és viruló nyelvterületen, amikor agresszív terjedése kezdetét veszi, a továbbfejlődésével párhuzamosan.

Itt az idő tehát –ha hihetünk a párhuzamoknak–, hogy meggondoljuk az informatikai felvilágosodás (sőt alighanem még a reneszánsz is) nyelvújítási kérdéseit!

3. A magyarosítás szempontjai

Bár a magyar nem dicsekedhet a „világnyelv”-ség nagyszerű, keblet dagasztó jelzőjével, mégis ha nyelvújításra van szükség annak érdekében, hogy az informatika tanítható, tanulható, elsajátítható, alkalmazható és kutatható legyen, ez esetben is önértékeseknek és praktikusaknak kell lenniük a nyelv-

²⁴ <http://en.wikipedia.org/wiki/Www#Origins>

újítóknak. Ui. **önérzetesek** lehetünk, mivel nem sok ember dicsekedhet a földkerekségen ilyen sokrétű, hajlékony és szép nyelvvel, mint mi magyarok. A **praktikusság** a cél elérése érdekében megfogalmazott kíváncsi: nem lehet néhány elefántsonttoronyban élő, elvakult nyelvész, a „szenvedők” kizárása mellett zajló kísérlete.

Önérzet

Hogy mire is lehetünk büszkék? Idézzünk Bárczi Géza és társai által írt „A magyar nyelv története” című könyvéből:

„[576-577]”

Illetve egy „objektív” külföldi vélemény, Mezzofanti bíborosé (1774-1849): „Tudja, melyik az a nyelv, amelyet mondatszerkesztő képessége és ritmikájának harmóniája a göröggel és olasszal egy szinten, minden más nyelv fölé emel? A magyar!”

Lásd még: „A Pesti Hírlap nyelvőre” könyvben, 48. old. Lotz János [cikkét](#), vagy „Egy magyar idegenvezető Babel tornyában – Lénárd Sándor írásai a nyelvekről” címmel Siklós Péter és Terts István szerkesztésében megjelent könyvben [\[részlet\]](#).

Praktika

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a jó és rossz tapasztalatokat, amelyeket a korábbi nyelvújítás idején szereztünk. Emlékezzünk néhány intő, megfontolandó jelre:

Filomela=fülemüle ⇒ Kazinczy: csalogány
Kazinczy: csattogány
Vajda Péter: dalabáj
XY (Linne nyomán) bájdalú zenér (l. „A Pesti Hírlap nyelvőre” könyvben, 20. old. Tolnai Vilmos cikke)

Teljesen szemléletes és kémiai „szó”-hagyományhoz majdnem teljesen illeszkedő szóalkotás, mégis majdnem nyom nélkül kikopott a nyelvből:

Folyany	Fluor ²⁵	Folyékony anyag
Halvány	Clor[Klór] ²⁶	Halvány anyag
Büzeny	Bromium[Bróm] ²⁷	Bűzös anyag (némi hangtani átalakítás után)
Iblany	Iod[Jód] ²⁸	Illékony anyag (némi hangtani átalakítás után)
Higany	Hydrargyrum	Híg anyag

Hasonló a helyzet a „magyarossá” gyúrt néhány más szóval is:

Istókhalm	⇐	Stokholm
Kappanhágó	⇐	Koppenhága
Lipcse	⇐	Leipzig (talán azért maradt meg, mert volt egy ilyen magyar falu is?)
bálna	⇐	balaena

Nyelvjárási szavak forgalomba hozása, némi formai vagy értelmi módosítással:

páholy	⇐	széntartó rekesz
bútor	⇐	cókmók, batyu (vö. „hord el a betyárbútort!”)

Szavak képzésével, ragozásával dolgoztak szívesen az egykori nyelvújítók. Típuspéldák az új szavak szerkesztésére (l. még „A Pesti Hírlap nyelvőre” könyvben, 22. old. Tolnai Vilmos cikke):

²⁵ A fluere latin folyni igéből.

²⁶ A chloros görög sápadt zöld szóból.

²⁷ A bromos görög bűz szóból.

²⁸ A iodes görög ibolya szóból.

„*leg*elés” útján (új határozóraggal) képezett *névszók* – aránylag, főleg, kizárólag, illetőleg, valószínűleg

„*ragasztás*” útján kapott *igék* – fogyaszt, illeszt, növeszt, törleszt, éleszt keleszt, olvaszt

hasonlóan kedvelt *igék*képző volt: a „-log/-leg” pl. hízeleg, „-ng” pl. dühöng ...

*főnév*képző volt az „-nc” – kegyenc, fegyenc, különc; „-da” pl. cukrászda, mosoda, dalárda, nyomda; „-ny” – mozgony, öltöny, sürgöny, talány, vágány, hajtány, ömleny, horgony, szurony,...

Három érdekesség:

1. Bugát Pál rendszert dolgozott ki a nyelvbővítésre az ún. *szókincstanában*²⁹ (=szókat csinálni tanít), amelyben 14 pontban foglalja össze javasolt módszereit. Pl.:

ragok továbbképzésével	– <i>nekel</i> = „szívesen megad”
	<i>hozzány</i> = „tartozék”
megcsonkítás és összevonás	– <i>lomb</i> = „leendő ember”
	<i>hordong</i> = „üres, hiú; mint üres <i>hordó</i> nagyot <i>kong</i> ”
...	

2. Az „újkori” (értsd: XX. századi) nyelvújítás teremtette meg a *sportszókincs* alábbi szavait:

rajt	⇐	start	hajrá	⇐	finish
vágta	⇐	sprint	les	⇐	off-side

3. A nyelvújítás egyik ismert „vitairata” Somogyi Gedeon „Mondolata”, amelyben nevetségessé teszi a „neológusok” mindenfajta megfontolást, ízlést nélkülöző szócsinálmányait. Erről olvashatunk többek közt a „nyelvujitas.transindex.ro” weblapon is.

Végezetül néhány nyelvi talány. Milyen szavak bújnak meg az alábbi szavaink mögött?

lég (levegő+ég)	talaj (talp+alj)	könnyelmű (könnyű elméjű)
csőr (cső+orr)	rovar (rovátkolt barom)	
zongora (zengő tambura=zengura + magánhangzó kiegyenlítés)		

Nos tehát magyarosítsunk-e, vagy sem? Vállaljuk-e kortársaink megütődését, értetlenkedését, fanyalgását, dacolását nemes tetteinkkel, s az utókor –minden bizonnyal– gúnyos mosolygását jóindulatú próbálkozásainkon? Nem kétséges: kénytelenek vagyunk, de ...

Hogy kénytelenek vagyunk azt két ok is alátámasztja: egyrészt a *szókészlet idegen* volta, másrészt –s talán ez a nyomósabb– az eltérő nyelvtan mögötti *eltérő gondolkodásmód*.

4. Mit, mikor, miért magyarosítsunk?

Két szélsőséges nézet között kell alkalmas kompromisszumot találni:

- a. **mindent** (mint más „öntudatos népek”: a franciák vagy a németek),
- b. **semmit** (elfogadva, hogy csak egy parányi sziget vagyunk Európa latin-germán-szláv tengerében).

Állítsuk mindkét szélsőség mellé az érveket és ellenérveket.

a. Minden magyar, ami ...

Előnyös:

- szélesebb rétegek számára elérhető,
- csökkentett feltételrendszer az oktatási használatban,
- az oktatásban kiesik a nyelvi megértés lépése, csak a fogalmi marad,
- ...

Előnytelen:

- nehezíti a külföldi szoftverek importját, oktatásba állítását,

²⁹ Apropos: a *tan*, ami valamit *tanít*.

- nyelvi nehézségek miatt elég nehéz a konzekvens átültetés. Pl.: felszólító módban igekötő hátra, főnévi igenévi alak vagy 1. szám 3. személybeli alak?

Néhány kulcs-szó példa az APC LOGO-ból, a COMENIUS LOGO 2.09, ill. 3.0-ból:

elsőnélküli/nemelső (butfirst) utolsónélküli/nemutolsó (butlast)
tanuld/eljaras (to) vége/vege (end) középre/kozepra/haza (home?)
balra (left) ismétlés (repeat) törölrajzlap (clearscreen)
tollatle (pendown) kiír/ír/ird (print) ³⁰

Érdemes belepillantani a COMENIUS LOGO-hoz tartozó „ALAPSZO.WRI” fájlba, s tanúi lehetünk a COMENIUS LOGO 2.09⇒3.0 nyelvi fejlődésének.

b. Úgy jó, ahogy van ...

Előnyös:

- nem kell semmit tenni, így rosszul sem lehet tenni,
- motiváció az angol nyelv tanulásához,
- rövid, egyszerű szoftverátvétel,
- ...

Előnytelen:

- első akadályt maga a nyelv képezi.
(Milyen segítség [help] az, amelyik nem érthető? Még a segítségkéréshez is „idegenül” kell tudni?!?)
- ...

... és mi a helyzet ma (az ezred forduló táján)?

Olvassuk egy szakember, Répási Györgyné, idevonatkozó megnyilatkozását:

„Az Internet megjelenése nagy hatást gyakorolt nem csupán a tömegkommunikáció fejlődésére, hanem magára a nyelvre is. Először a számítástechnikai szakkifejezések sokkolták a laikus felhasználói kört, majd ezek részleges célnyelvi átültetése után a Világháló használatával szinte kikerülhetetlenné vált az idegen –elsősorban angol– szavak és fogalmak átvétele. ... Nyelvünkre nézve komoly veszélyt jelentenek az «információs szupersztráda» idegen kifejezései. Nyelvünk romlásának közvetlen oka, hogy «A nyelv-művelők és a számítástechnikusok nem tudják az új média fogalmait megfelelő hazaival pótolni, és ha sikerül is, addigra már késő, mert több ezer ember a megtapadt angol kifejezést vagy mozaikszót használja, ami sokkal rövidebb bármely új magyar fordításnál».” ³¹

... és egy másikat, Zimányi Árpádét, aki nem kevesebbet állít, mint hogy nem csupán a szókészlet megváltozásáról van szó:

„Nem pusztán az idegen szavakról, hanem olyan idegenszerűségekről beszélhetünk, amelyek minden nyelvi szinten jelentkeznek: a hangtani, kiejtési jelenségektől kezdve egészen a nyelvtani, mondat-szerkezeti sajátosságokig. Sőt érdemes még tovább tágítani a kört. A nyelvi hatások csupán felszíni –sokszor másodlagos– jelenségek, velük együtt érvényesülnek a társadalmi, gazdasági, kulturális folyamatok, s az utóbbiak, a mélyebb okok tekinthetők elsődlegesnek, a nyelvi változások igazi forrásának. ...” ³²

A hivatkozott tanulmányban akkurátusan kifejti a szerző, hogy e sokszínű hatásrendszer mi módon alakítja a kiejtésünket, a helyesírásunkat, a szóhasználatot, a nyelvtant, sőt akár a viselkedésünket is, vagy

³⁰ Forrás:

- APC LOGO (©APC-Stúdió BT.; Schneider Ferenc és tsai, 1996), ill.
- COMENIUS LOGO 3.0 (©Andrej Blaho, Ivan Kalas, Peter Tomcsányi, 1997 Hungarian Edition © Kossuth Kiadó Részvénytársaság és Turecsányiné Szabó Márta, 1997)

³¹ Forrás: Répási Györgyné: „Az internetes szakszókincs szerepe az információs társadalomban.” (A „Nyelv szerepe az információs társadalomban” konferencián elhangzott előadás. Kodolányi János Főiskola, 2001, Székesfehérvár)

³² Forrás: Zimányi Árpád: „Az idegenszerűségek hatása nyelvi rendszerünkre.” (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 216. sz., Budapest, 2002, 73-80.o.)

E-hozzáférés: <http://people.inf.elte.hu/szlavi/InfoOkt/Zimanyi1.pdf>

egyés nyelvvel összefüggő szokásunkat (mint pl. a névadást). Alábbi gondolatébresztő példagyűjteménnyel érzékeltetni szeretném a szerző által ecsetelt hatásokat (amelyek nem mindegyikét tartja hibásnak):

Kiejtés: *cowboy* [kovboj ⇒ kauboj], *jazz* [dzsessz ⇒ dzsez]; *HBO* [hábéó ⇒ écsbió], *PhD* [péhádé ⇒ piécsdi], *Microsoft* [mikroszoft ⇒ májkszoft]; „Következőiiii Fáááábriiii Sándooooorr!”.

Helyesírás: menedzser \Rightarrow manager, hobbi \Rightarrow hobby, víkend \Rightarrow weekend; csip \Rightarrow cheap, fájl \Rightarrow file, szkennер \Rightarrow scanner, flopi \Rightarrow floppy; Richard, Judith, Szandy, Sylvia; Party, Story; Mammut, Plus.

Szóhasználat: formatervezés ⇒ design, vezetőség ⇒ management, irányzat ⇒ trend, sovány ⇒ light(os); pénzügyi politika ⇒ fiskális politika, emberi katasztrófa ⇒ humanitárius katasztrófa; (jelentés bővülés:) interjú (=munkahelyi beszélgetés), installáció (=alkotás/telepítés), karakter (=típus), rekord (=adatszerkezet), adminisztráció (=kormány).

Mondattan: Hotel Gellért, Club Aliga, Suzuki Kovács, Vitamin C, Budapest 1; „lány a hosszú hajjal” (← „the girl with long hair”).

Tegyük az idézett szerző gondolatai mellé azt a –véleményem szerint– rossz hagyományt is, amely szerint „Windows vagy Unix alatt történik valami”, esetleg „Word vagy Excel alatt így vagy úgy kell tenni valamit”. Az „alatt” rövidítése annak, hogy „a Windows/Unix operációs rendszerben/esetén”, „a Word/Excel-ben/esetén”. Világos a nyelvi magyarázat: az „under Windows/Unix” fordítása nyomán került a magyar szakmai szóhasználatba, majd később a hétköznapi szóhasználatába.

Tükörszavak: mouse \Rightarrow egér, mountain bike \Rightarrow hegyi kerékpár, overwrite \Rightarrow felülír; karrier-diplomata (=hivatásos diplomata).

Szokások: Bálint-nap \Rightarrow Valentin-nap, Mindenszentek előestéje \Rightarrow Halloween; hello/hi; „give me a five” (kézfogás helyett tenyér összecsapás).

5. Hogyan magyarosítsunk?

A magyarosítás buktatói

A *megértésnek* egyik *akadálya* szokott lenni, hogy nincsenek pontosan körvonalazva a *szavak jelentése*. Ez a tudományos életben különösen bizarr helyzeteket hoz, de a hétköznapiak szintjén is problémák forrása lehet (a „misztikus”, ködös jelentésű fogalmak elbátortalanítják a kezdőket). A „**kb.-szinonima változatosság**” nem biztos, hogy gyönyörködtet. Pl.:

billentyű / gomb halom / kupac / heap fájl / állomány / file
könyvtár / katalógus / directory

...

Tehát válasszuk ki egyiket, és ahhoz ragaszkodjunk!

A magyarosítás szolgáian **engedékeny, fantáziátlan** volta nevetség forrása (már ma is)³³:

WYSIWYG (what you see is what you get) = AKAMIL (amit látsz, azt kapsz)

DTP (desktop publishing) = AKSZ (asztali kiadványszerkesztés)

register = regiszter / nyilvántartás / számláló (/ anyakönyv / hangfekvés)

accumulator = akkumulátor / gyűjtő

active = élő

field = mező

record = rekord

cursor = kurzor

server = szerver (szolgáltató / kiszolgáló helyett)

client = kliens (ügyfél helyett)

³³ Bár efféle nyelvi beavatkozás is volt már. Figyeljük meg az alábbi tükörszavakat:

görög: ideológia → német: weltauschanung → magyar: világnézet

német: busenfreund → magyar: kebelbarát

password = password (jelszó helyett)
debuging = debugolás, dibagolás (hibakeresés helyett)
stacking = sztekkelés (vermelés helyett)
push/pop = push-olás/popolás (vermelés helyett)
pointer = pointer (memória-mutató helyett)
click = klikkelés, klikkentes, rálövés (kattintás helyett)
hypertext = hipertext
hyperlink = hiperlink
domain = domen
chat = chatelés / csetelés
e-mail = e-mailezés / emilezés
IRC = iercézés, ircezés³⁴
messenger = messengerezés / messz(i/e)ndzserezés
skype = skype-olás / szkájpolás
alávág (nyomdai műszó: a proporcionális szedés esetén pl. a „V”-nek az „A” alávág)

Kérdésem –talán csak az újdonság értékük miatt?– a következő szemléletesre sikeredett műszavak további sorsa:

cursor³⁵ = ékelő / szövegék / betűhelyző / helyőr / fényes pont
ENTER = Eredj-gomb
ESCAPE = El-/ Kiskapu-gomb
CANCEL/UNDO = Mégsem-gomb
hot key = forró ~ / gyorsító gomb (az utóbbi szerencsésebb)
help = sugó
scroll = pörgetés / görgetés
scroll bar = pörgető ~ / görgető sáv
Internet = Világháló
net = háló
információs szupersztráda, infosztráda, I-way (ejtsd: ájvéj)³⁶
homepage = otthonlap / ottlap / honlap
smiley = mosoly-szimbólum
chat = e-csicsergés (e=elektronikus), i-csicsergés (i=Internetes)³⁷
laptop = leptop / lapgép
notebook = nótbuk / noteszgép
palmtop = ~ / tenyérgép / zsebgép

Persze a szemléletességnek is van határa, mégpedig az emberi képzelő erő. Mit jelenthetnek az alábbi műszó kísérletek:

gyékény, kazal, kenyérszöveg, adatkesztyű³⁸.

A helyesírásról

„Nincs új a nap alatt” – Történeti háttér gyanánt: **Ypszilonisták** (akik kiejtésnek megfelelő írást javasolták, pl. „aggya”, „bánnya”; Verseghy) és **Jottisták** (akik a szóelemzésen alapuló írást helyesli, pl. „adja”, „bánja”; Révai és Kazinczy). Lásd [1/565].

file = fájl / adatállomány
byte = bájt
hardware = hardver (-: keményárú :-)

³⁴ Farkas László: Az Internet és a nyelv – <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/nyelvtud/netnyelv.hun>,

³⁵ Curse = átok; átkozódik; Cursory = futólagos, felületes

³⁶ Élő Gábor - Z. Karvalics László: Legyen infosztráda? – MEK

³⁷ Saját nyelvújítás. Engem tessék szidni!

³⁸ Lehet, hogy az az eszköz, amely a virtuális valóság (v.o. VRML) világában az emberi „játékoson” egy környezet- és mozgás-érzékelőként működik, s folyamatosan küldi a jeleket a számítógép felé, ami ezeket feldolgozva az ember elé tárja a manipuláció során virtuálisan „bekövetkezett” változásokat.

software = szoftver (-: puhaárú :-)
firmware = ... (((-: ???árú :-)))³⁹

Kötőjelezés, egybeírás kérdései:

e-mail-ezés / emailezés / ímélezés

Az e-stílusról

Az elektronikus írott nyelv drasztikus átalakulása, rövidülése:

emotikonok, smiley-k (=hangulatjelző rövid jelsorozat, mosolyszimbólumok)⁴⁰,
„szokványos” kifejezés-rövidítők (pl. vki=valaki, ..., h=hogy, tkp=tulajdonképpen,
/C=perc, 111=mindegy, 1*=egyszer, 4U=for you stb.)⁴¹
oops, wow ?=? puff!, mi a szösz? (ez megint „csupán” amerikanizmus)

6. Van-e ezen újból és újból visszatérő magyarosítási kényszerből végső kikecmergés?

Igen, egy nemzetközileg elfogadott (demokratikusan kiválasztott) **világnyelv**.

A világnyelvek „története” [l. „A világnyelv. PRO és KONTRA” 445-...]

Platon – „az istenek nagyobb jót tettek volna az embereknek, ha csak **egy** nyelvvel ajándékozták volna meg őket”

Leibniz (kb. 1704) – „Az ésszerű nyelvtan (De grammatica rationali)” racionális nyelv (pl. szám-elnevezésre: 81374=mubodilefa)

Sudre (1817) – solresol (7-hangjegy + hangsúly [l. 458])

Schleyer – volapük (agglutináló=ragozó, naivitás: nincs „r” hang, mert azt a kínaiak nem ejtik, de van „l” pedig a japánok számára kiejthetetlen, vagy a „p”, „g”, ami az arabok számára ismeretlen) [l. 461]

Zamenhof (1887) – esperanto („Doktoro Esperanto”)

Peano (1903) – „latino sine flexione – „grammatica nulla”

Magyar Zoltán (1957) - romanid (minden tekintetben latin alapú műnyelv)

A számítógépes világnyelv(ek) jelene, jövője

Sok-sok **platform**, még több (program-) felhasználói **felület**.

Operációs rendszerek (és ahhoz közeli szoftverek) nyelve döntően angol alapúak, míg az alkalmazói programok (sokszínűen) nemzeti nyelvűek.

A 70-es, 80-as évek fordulóján megjelent egy **vizuális nyelv** (Xerox cég PARC grafikus operációs rendszere a méreg drága Xerox Star gépen [1981], majd ebből nőtt ki az Apple Macintosh-a [1984]), amely a későbbiek mintája (Windows [1985], XWindow, ...) lett. Napjainkban éljük át a vizuális nyelvek konvergenciájának időszakát, amelybe belevegyül az Internet böngészőinek (kezdve az NCSA Mosaic-jával, s folytatva a Netscape-pel, MS Explorer-rel, Mozilla Firefox-szal ...) sajátos filozófiája is.

A számítógépek közös nyelve **A VIZUÁLIS NYELV** (Windows, XWindow, ...). **Így lehet, hogy az oktatási gond kezd megszűnni; míg a szakmai nyelv kérdése nehezen oldódik.**

³⁹ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Firmware>

⁴⁰ Félremagyarosdi (azaz félremagyarítás): emotikon = Elektronikusan Mozgó Ikon :-)

Egy kis összeállítás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Emotikon> .

⁴¹ <http://www.rovidites.hu/index.php>

INFORMATIKA, NYELV ÉS OKTATÁS	1
-1. A BEVEZETÉS ELÉ... ..	2
0. BEVEZETÉS	2
<i>Informatika és oktatás</i>	2
<i>Informatika és nyelv</i>	2
<i>A számítógép „újdonsága”</i>	2
<i>Az informatika nyelvi hatása és társadalmi reagálás</i>	3
1. NYELVI HATÁSOK „MÚLTJA”	3
<i>A latinból</i>	3
<i>Az (észak) olaszból</i>	4
<i>A franciából</i>	4
<i>Török jövevényszavak</i>	4
<i>Kun-morva jövevényszavak</i>	4
<i>Az oroszról</i>	4
<i>Az „új” angolból</i>	4
2. KULTÚRA ÉS NYELV ÉS INFORMATIKA	5
<i>Kultúra és nyelv</i>	5
<i>Informatika és nyelv</i>	11
3. A MAGYAROSÍTÁS SZEMPONTJAI	15
<i>Önérték</i>	16
<i>Praktika</i>	16
4. MIT, MIKOR, MIÉRT MAGYAROSÍTSUNK?	17
a. <i>Minden magyar, ami</i>	17
b. <i>Úgy jó, ahogy van</i>	18
... és mi a helyzet ma (az ezred forduló táján)?	18
5. HOGYAN MAGYAROSÍTSUNK?.....	19
<i>A magyarosítás buktatói</i>	19
<i>A helyesírásról</i>	20
<i>Az e-stílusról</i>	21
6. VAN-E EZEN ÚJBÓL ÉS ÚJBÓL VISSZATÉRŐ MAGYAROSÍTÁSI KÉNYSZERBŐL	
VÉGSŐ KIKECMERGÉS?	21
<i>A világnyelvek „története”</i> [I. „A világnyelv. PRO és KONTRA” 445-...].....	21
<i>A számítógépes világnyelv(ek) jelene, jövője</i>	21